

Det gregorianska arvet i mässan.

Med det gregorianska arvet förstår jag arvet från den gamla kyrkan av den gamla gregorianska sången. Det arvet har också Sveriges kyrka fått del av.

Vårt folk lärde väl känna det gregorianska arvet samtidigt med att det mottog kristen tro och kristen lära. Det mötte svensk menighet dels i mässan dels i det dagliga böneoffret, officiet eller tidegården, som det kallades i vårt land. Denna tidegård, som var fastställd i Breviariet och vars sång fanns förtecknad i Antifonariet, omfattade de sju bönetimmarna, vilka i allmänhet kunde utföras fullständigt endast vid klostren och de stora kyrkorna med ett större antal präster. Dessa voro förpliktade att iakttaga bönetimmarna, av vilka de främsta, som bekant, voro: Matutin och Laudet om morgonen, Vesper och Kompletorium om aftonen. Vid de mindre kyrkorna torde som regel endast vid de större högtiderna samtliga dessa bönetimmar kommit till utförande som församlingsgudstjänster.

Att vårt folk verkligen lärde sig älska den gregorianska sången i mässan och i tidegården kunna vi förstå av den trofasta kärlek med vilken man höll fast vid den åtminstone under ett århundrade efter reformationens genombrottsår.

Symptomatiskt är förhållandet till mässan. Olaus Petri, som ögonskenligen hade skäligen ringa intresse till övers för den musikaliska utgestaltningen av gudstjänstlivet, hade tydligen tänkt sig att den reformerade mässan helt skulle kunna läsas. Sålunda anvisar han i 1531 års upplaga av *Then Swenska Mes-*

san följande: »For graduale läss man sedhan eller siwnger then songen om gudz bodhordh, eller noghon annan»¹ samt »Sedan läses eller siwnges. Helig, helig, helig. — —»² och ytterligare: »Så läses eller siwnges Agnus Dei.»³ samt till sist: »Så siunges thå eller läses pro Communione en psalm på Swensko, eller Nunc dimittis (Simeons lovsång, Luk. 2: 29—32.) på Swensko. — —»⁴. Vid Salutation och böner (såväl Kollektbön, Fader vår och bönen efter nattvardsgången som Välsignelsen), vid Epistel och Evangelium, vid Credo och Prefation (med versiklar) samt vid Benedicamus anges att dessa moment föredragas lästa. Vid »Ingongen», som skulle vara någon psalm ur psaltaren med Gloria Patri »eller annan loffsong aff scriffettenne utthaghen», vid Kyrie och Gloria anges ej om de lästes eller sjöngos. Att åtminstone »Ingongen» skulle läsas och ej, såsom man kunde vara beredd att tro, reciteras, förstår man av det förtydligande tillägg, som införes 1537: »Och må messan begynnas altså. J namn faders och sons och then heliga andes Amen. Tesse ord äre vtaff konning Daudiz psalmbok»⁵.

Otvivelaktigt har Olaus Petri tänkt sig att mässan skulle kunna helt läsas — av prästen. Det gregorianska arvet har han icke aktat nödvändigt att medföra, även om han tolererat den på några punkter i gudstjänsten såsom alternativ till läsningen.

Emellertid har Olaus Petri själv nödgats modifiera sin ståndpunkt och göra eftergifter, då menigheten önskade sjungen mässa. Olaus Petri

¹ Olaus Petri, *Samlade skrifter*, Studentrörelsens förlag). II, sid. 415.

² O. a. a. s. 416. ³ O. a. a. s. 417. ⁴ O. a. a. s. 418. ⁵ O. a. a. s. 440.

har resignerat inför detta. Man kan se det av 1537 års upplaga av den svenska mässan. Där återfinnes följande anvisning: »*Om messan siunges* wil man tå stundom siunga Introitum och graduale på Latine må thet wel skee...»¹ Denna anvisning förutsätter att den svenska mässan verkligen har sjungits vid denna tid.

På denna väg gick man sedan vidare, och det är såsom Edv. Rodhe säger i sitt stora arbete: »Svenskt gudstjänstliv»² den sjungna svenska mässan som erövrar landet, sedan den latinska mässan blivit förbjuden 1539.

Laurentius Petri, som ägde ett helt annat intresse för gudstjänstens sköna gestalt, enkannerligen för dess musikaliska sida, har även uppenbarligen haft en annan uppfattning av det gregorianska arvets värde. I Vadstenaartiklarna av år 1552 torde man ha rätt att spåra Laurentius Petri inflytande. Och här förekomma flitigt anvisningar för den sjungna mässan³. Sammalunda i hans herdebrev av år 1564⁴ Vid synoden 1566 har han för att nå likformighet vid det recitativiska utförandet av bibelläsningarna och kollektor i mässan gjort sina tidigare verkställda anteckningar för sången i Upsala domkyrka tillgängliga för hela stiftets prästerskap. Dessa anteckningar, om den liturgiska sångens utförande i mässan, finnas bevarade i den av O. Ahnfelt påpekade handskriften T. 131 i Linköpings stifts bibliotek⁵. (För den liturgiska och kyrkomusikaliska forskningen är det högeligen beklagligt att Laurentius Petri samlade skrifter alltfört äro outgivna).

Såsom hans betydelsefullaste in-

sats för bevarandet av det gregorianska arvet i mässan måste emellertid räknas 1553 års »Een liten Songbook til at bruka j Kyrkionne»⁶. Denna avsåg att vara en musikbilaga till såväl mässan som tidegården, om ock långt ifrån fullständig. Den motsvarade sålunda både vad som under medeltiden kallades Graduale och vad som nämndes Antifonarium, eller vad som nu kallas Missale och Vespérale. Med de dåtida torftiga resurserna i vårt land saknade dock denna musikbilaga — noter. Över den spaciöst tryckta texten stodo de fyra tomma notlinjerna. Mångfaldiga exempel i kyrkoarkiven visa oss emellertid att prästerna mottagit den erbjudna hjälpen och sedar själva ur kyrkornas gamla medeltide Gradualen fyllt i vad som saknades. Liten songbook ger plats för fyra serier av mässans sång och varje serie omfattar Kyrie, Gloria med Laudamus, Sanctus, Agnus Dei och Benedicamus. I 1541 års handbok infördes därjämte notlinjer till den längre prefationen; 1548 även för den kortare och för responso-rierna. Dessa moment av mässan tillhöra det så kallade Ordinarium Missae, de delar, som i avseende på texten icke eller föga växlade under kyrkoåret.

Den andra delen av mässan däremot: Proprium de tempore till vilken Introitus och Graduale hörde, och som var olika till ord och melodi från söndag till söndag, är ytterligt sparsamt företrädd i denna Liten songbook. Introitus och Gradual saknas helt. När de ändock brukades sjöngos de såsom vi sett på latin efter det medeltida graduallet eller ur dess handskrivna er-

¹ O. a. a. s. 443. ² E. Rodhe: Svenskt gudstjänstliv, Sthm 1923, s. 14.

³ Rodhe: o. a. a. s. 14 o. 50. ⁴ Rodhe: o. a. a. s. 68 o. 178. ⁵ Otto Ahnfelt: Bidrag till svenska kyrkans historia i sextonde århundradet. Lund 1894, s. 8, 9. ⁶ Rodhe: o. a. a. s. 14.

sättningar. Så innehåller Ordo Cennendi in templo latinsk Introitus för olika sön- och helgdagar¹. Att de verkligen bibehölls förstår man av att några rester av Introitus förekomma — fortfarande på latin — så sent som i Liber cantus av år 1623. Däri upptagas Puer natus, juldagens Introitus, och Resurrexi, et adhuc tecum sum, påskdagens Introitus, båda förekommande på rätt plats: omedelbart före Kyrie i respektive serier. En intressant kvarleva är även den Cantio Paschalis (Påskpsalm) som finnes införd i samma Liber Cantus efter de olika mässerierna. Den utgör i avseende på melodien en reproduktion av en Mariaantiphon ur Antifonariet, Regina coeli laetare (Gläd dig himladrottning), vars ord med en lätt retuschering förändrats att syfta på »Ährones Konung, o Christe». Antagligen torde den ha brukats i påskmässan, ovisst på vad plats.

Ett par rester ur Propriet förekomma dock i Een liten Songbook av 1553. Det är de båda sekvenserna: Letabundus (Alla christne frögda sigh) för juldagens högmässa och Victimae paschali laudes (Jesus Christus han är worden itt offer för oss alla) för påskdagens. De förekomma jämväl i ovannämnda Liber Cantus, vilken även innehåller sekvensen »Then helghe An-

des nådh» för pingsten. Genom 1695 års psalmbok bevarades dessa sekvenser för de tre stora högtidsdagarna (gps. 126, 164 och 179) fram till 1819 års nya psalmbok, där de utmönstrats.

Allvarliga försök hava alltså gjorts för att rädda det gregorianska arvet i mässan över från den gamla kyrkan in i den evangeliska. Det ligger utanför ramen för denna uppsats att undersöka huru och varför detta arv under 17- och 1800-talen förspilldes. Har man lärt känna denna gamla sköna sång måste man med vemod tänka på huru ringa den del är som bevarats fram till vår tid.

Erinras måste dock, om det oförtrutna arbete som särskilt Dr. R. Norén nedlade vid arbetet på 1897 års Musik till svenska Mässan för att ur de handskrifter från reformationstiden, som stodo honom till buds, bärga vad han ansåg möjligt att bärga. Man må endast från vårt nuvarande Missale erinra sig ur adventstidens serie: Kyriet (n:r 2), Gloria och Laudamus, det senare tyvärr hårt beskuret för att passa till den ordalydelse 1894 års handbok gav detta moment, Sanctus och Agnus Dei, för att få ett belägg på vilken levande makt den gregorianska sången i mässan ännu i vår tid utgör.

Arthur Adell.

Liturgiskt-kyrkomusikaliska strävanden i nutidens västerländska kristenhet.

Tysklands evangeliska kristenhet.

II.

Den praktiska renässansen.

Vi komma nu över till den praktiska renässansen, därvid det gäller

att se, huru de strävanden, som närmast tillhöra det litterära området och diskuterats i de fackliga organen, slagit igenom i praktiken. Därvid blir uppgiften huvudsakli-

¹ Rodhe: Studier i den svenska reformationstidens liturgiska tradition. Upps. 1917, s. 107.